

De Maakbare Mens

Den Haag 13 oktober 2000 (boekpresentatie De Nieuwe Mens,
Thomas More Academie)

De lezingen over de maakbaarheid van lijf en leden die in deze bundel bijeen zijn gebracht waren al gepland en de titel bedacht, toen de vraag naar de Nieuwe Mens in het najaar van 1999 door twee auteurs onafhankelijk van elkaar onder de aandacht werd gebracht. De één bediende zich van een zwaar Duits filosofenjargon, de ander van Franse lichtvoetige fictie. Polemieken pro en contra ontstonden. Zelfs een heuse 'Denkerkrieg' brak uit, die zijn echo vond tot ver buiten de Duitse landsgrenzen. Kwam het door de onbeschaamdheid waarmee ze hun zaak voor het voetlicht brachten of was het hun visionaire helderziendheid dat zo zoveel aandacht kregen? Op de valreep van een oud millennium plaatsten zij in elk geval de vraag naar wie de mens zijn zal in de 21^e eeuw nadrukkelijk op de publieke agenda.

De mens die zichzelf afschaft (Sloterdijk / Houellebecq)

Peter Sloterdijk had zijn rede 'Regels voor het mensenpark' voor een besloten gezelschap van collega-filosofen gehouden. Maar er werd schande van gesproken, zodat hij hem vervolgens publiceerde (Die Zeit, 16/9/99). Met Heidegger en Nietzsche vraagt hij zich in zijn betoog of de Oude Mens zijn tijd niet gehad heeft. De Oude Mens, dat is de mens die als een eindig, kwetsbaar, driftig bundeltje natuur ter wereld komt en vervolgens door middel van driltechnieken zo goed en kwaad dat gaat tot een beschaafd mens wordt omgevormd. Zijn weg loopt van natuur naar cultuur. De Griekse klassieken ontwikkelden voor het eindpunt van die route het humanistische ideaal van een redelijk denkend, boeken lezend, vriendschap sluitende enkeling. De vraag is echter, aldus Sloterdijk, of dit mensideaal ons nog langer kan leiden. Of er niet andere manieren bestaan om een mens te maken tot wat hij zijn moet, andere 'antropotechnieken'. Hij wijst op de genetische revolutie die zich aan het voltrekken is. Niet de school, academie of de kazerne alleen, ook het laboratorium lijkt ons te kunnen vormen. Sinds Watson en Crick in 1953 de dubbele helixstructuur van het DNA ontdekten, wordt onze erfelijke code gaandeweg in kaart gebracht en steeds meer beheersbaar. Dat betekent dat we de mens niet meer alleen hoeven te vormen met behulp van culturele driltechnieken, maar dat we hem ook steeds meer kunnen maken door aan zijn of haar biologische natuur te sleutelen. De ruwe natuur kon vroeger alleen door voortdurend 'geestelijk' polijsten in het gareel van de 'beschaving' worden gebracht. Nu lijkt datzelfde doel ook te kunnen worden bereikt door een ingreep in zijn of haar genetische structuur. De volgelingen van Marx – een van de laatste humanisten - wilden de *wereld* veranderen; de leerlingen van Mendel veranderen de *mens*. Maar welke regels moeten daarvoor gelden, welke waarden moeten ons daarbij oriënteren? Dat is de vraag die Sloterdijk provocerend in ons midden legt. Hij is met Heidegger en Nietzsche van mening dat ons klassieke en christelijk-humanistische erfgoed daarin te kort schiet. De Nieuwe Mens zal hoe dan ook een andere zijn, dan die uit de traditie voor ons oprijst.

Michel Houellebecq eindigt zijn roman *Elementaire Deeltjes* niet minder provocerend, met een science fiction-achtige beschrijving van de komende eeuw die bepaald zal worden door ontdekkingen in de moleculaire biologie. Zijn terugblik op de 21 eeuw begint met de melding van de komst van een wetenschappelijke techniek die het klonen van elke mogelijke genetische code, hoe complex ook, mogelijk heeft gemaakt. Een briljant onderzoeker, Bedrich Hubcejak, trekt daaruit een verstrekkende conclusie: 'de mensheid moest verdwijnen, de mensheid moest een nieuwe ongeslachtelijke en onsterfelijke soort voortbrengen die de individualiteit, het

isolement en de verwording achter zich had gelaten.' Hij weet voor het idee dat de mensheid nu zijn eigen biologische evolutie ter hand moet nemen zoveel steun te mobiliseren – tot zelfs die van de Verenigde Naties toe – dat zijn ideeën daadwerkelijk in praktijk worden gebracht. De door hem ontketende 'Beweging van het Menselijk Potentieel' (met als leus: 'DE OMWENTELING ZAL NIET GEESTELIJK MAAR GENETISCH ZIJN') weet overtuigend aan te tonen dat de biologische afschaffing van de menselijke seksualiteit de culturele strijd tussen de seksen zal beslechten. De eliminatie van de genetische individualiteit zal bovendien elke onderscheidingsdrang (en alle agressie die daaruit voortkomt) onderdrukken en zorgen voor een raadselachtig, sacraal gevoel van verbondenheid tussen de mensen.

Nadat in het jaar 2029 de eerste kloon van de aldus genetisch versleutelde mens ter wereld wordt gebracht, neemt hij snel en succesvol bezit van de wereld. De 'mensen van het oude ras' hebben de voorwaarden voor hun eigen afschaffing geschapen en zichzelf overbodig gemaakt. Houellebecq eindigt zijn roman met de volgende zelfbespiegeling van de Nieuwe Mens:

'Wij hebben de kinderlijke band die ons aan de mensheid bond verbroken, en we leven. Naar het oordeel van de mensen is ons leven gelukkig. Inderdaad hebben we ons weten te bevrijden van de voor hen onontkoombare invloed van egoïsme, wreedheid en woede; we leiden in ieder geval een ander leven. (...) Op de mensen van het oude ras komt onze wereld over als een paradijs. Het gebeurt overigens wel eens dat we onszelf – met iets van humor, dat wel – betitelen met de naam 'goden' die hen altijd zo dromerig stemde.'

Tot slot volgt er dan een eerbetoon aan de oude mens, die zich belangeloos heeft opgeofferd voor de toekomst van de nieuwe:

'Die deerniswekkende, vuige soort, nauwelijks van de aap te onderscheiden, die toch zoveel edele ambities in zich meedroeg. Die gekwelde, tegenstrijdige, individualistische en twistzieke soort met zijn grenzeloze egoïsme, die soms tot enorme geweldsuitbarstingen in staat was maar toch altijd in goedheid en liefde bleef geloven. De soort ook die voor het eerst in de geschiedenis van de wereld in staat was de mogelijkheid van zijn eigen opheffing in overweging te nemen, en die die opheffing een aantal jaren later ook in praktijk wist te brengen.'

Fictie of aanstaand feit? Zo'n vaart zal het niet lopen, zal men zeggen. Deze filosofische of literaire retoriek moet het van de overdrijving hebben; in werkelijkheid zullen we toch nog lang met de Oude Mens opgescheept blijven, eindeloos tobben met zijn gebreken, plots weer eens verrast worden door zijn onberekenbare grillen, dan weer vertederd worden door zijn goedheid of ontzet door zijn wreedheid. Door Sloterdijk en Houellebecq worden de grenzen tussen de Oude en de Nieuwe Mens wellicht te scherp gemarkeerd. Met al zijn gesleutel aan lichaam en geest is de Oude Mens toch hoogstens bezig met een enorme facelift? Daaronder blijft hij gebrekkig, sterfelijk en eindig. Moeten we ons niet eerder vrolijk dan bezorgd maken over Amerikanen – zoals te zien was in een NOVA-documentaire over de farmaceutische strijd tegen veroudering - die elke morgen een bord vol vitaminepillen slikken omdat ze werkelijk geloven dat ze zo 600 jaar kunnen worden?

Toch lijken deze schrijvers de vinger te leggen bij de onstuitbare ontwikkeling op weg naar de Maakbare Mens, een technische droom die de cultuur al ver in de vorige eeuw is begonnen te verwerkelijken. Zij zijn dan ook bepaald niet de eersten die erop wijzen. C.S. Lewis schreef al in 1943 zijn 'The Abolition of Man', de ethicus Paul Ramsey bedacht al in 1970 als titel voor zijn boek over de genetische revolutie: 'The Fabricated Man'. De ontwikkeling in de computertechnologie, de genetica, de nanotechnologie (de techniek op moleculair niveau), de robotica - en dat in hun onderlinge combinatie, wel de GNR-technologie genoemd - lijkt echter in zo'n stroomversnelling te zijn geraakt dat het thema geen luxe meer is voor enkele specialisten en utopisten, maar een onontkoombaar item in de publieke

meningsvorming, waar de science fiction-utopie met de irrationele oerangst voor de onbeersbare Apocalyps - ik denk nog even aan het essay van de computerexpert Bill Joy, *Waarom de toekomst ons niet nodig heeft*, dat deze zomer de discussie beheerste – terug.

Toekomst? We zijn al zover: xenotransplantatie, transgene dieren, asexuele voortplanting door middel van kloneringstechnieken, inplanting van embryonaal weefsel bij Parkinson en Alzheimerpatiënten - de grenzen tussen mens en natuur, mens en dier, mens en machine, de ene mens en de andere lijken te worden uitgewist. Weten we nog wie we zijn, weten we wie we zijn willen, wie we zijn moeten? De technologische revolutie heeft in de afgelopen eeuw ingrijpend onze *omgeving* veranderd; landbouw, industrie, verstedelijking, communicatie, vervoer, oorlogsvoering – de verhoudingen tussen mens en natuur en mensen onderling zijn de laatste paar eeuwen meer veranderd dan millennia daarvoor. We maken een stadium in de evolutie van de menselijke soort door, vergelijkbaar met die van de prille oertijd, toen we als visachtigen op het droge kropen.

De omwenteling die zich in de komende decennia voltrekt, lijkt ook de verhouding tot *onszelf*, ons lichaam en onze geest, onherkenbaar te wijzigen. Ons lichaam is geen natuurlijk noodlot meer, maar wordt, o.a. met behulp van plastische chirurgie, steeds meer een subjectieve, culturele constructie. Onze identiteit is niet langer het resultaat van ouders, traditie, scholing en toevallige omgevingsfactoren, maar voorwerp van planning en design. De 'menselijke natuur' lijkt een contradictio in terminis te worden. En het centrum van de cultuur lijkt zich van alfa-, naar bèta-, van concertzaal naar laboratorium te verplaatsen. [Een omwenteling die cultuurredacteur Frank Schirmacher van de FAZ, getuige zijn koerswijziging voor het supplement, al gemaakt lijkt te hebben.]

De Oude Mens: aandoenlijk en vertederend

Linda Tripp, de vrouw die de affaire Clinton-Lewinsky aan het rollen bracht, onderging onlangs een cosmetische ingreep die haar zelfs voor haar vrienden onherkenbaar maakte. 'Het is alsof ze hoofdtransplantatie heeft ondergaan', zei men in haar naaste omgeving. Zij zelf gaf echter aan dat zij 'zichzelf wilde zijn' en 'zich niet meer herkende in haar buitenkant.' Zij is in de VS geen uitzondering meer. Niet alleen beroemdheden kiezen een nieuwe neus (Paula Jones), een nieuw hoofd (Michael Jackson). Liposuctie, facelifts en ooglifts, neusverkleining en borstvergroting zijn niets bijzonders meer, zelfs niet voor mannen. (Juurd Eijsvogel, NRC, januari 2000) En de Amerikaanse chirurg Robert White droomt van en werkt aan een hoofd-, of liever gezegd van een lichaamstransplantatie voor mensen die vanaf hun nek verlamd zijn. De patiënt behoudt zijn hoofd maar krijgt een nieuw lichaam, van een hersendode donor. (Trouw, 2 september 2000) Een Frankensteinverhaal? Maar we zijn al een eind op weg. In 1954 begonnen met niertransplantaties, in 1967 de lever- en harttransplantatie, onlangs werd de eerste hand getransplanteerd, er zijn circa 300 Parkinson-patiënten die met hersencellen van foetussen en embryo's rondlopen. Het begin is er.

Het maakbare lichaam. Maar ook de geest lijkt plastisch te zijn geworden. De geest is geen grillige speelbal meer van driften en gevoelens, passies en sentimenten, maar we controleren en reguleren nu agressie, seksuele opwinding, psychose en depressie met behulp van psychofarmaca. Zo legt bijvoorbeeld een recent Amerikaans onderzoek een causaal verband tussen een extreem sociaal gedrag bij jongens en een tekort aan het stresshormoon cortisol (|Nieuwsblad van het Noorden, 15/1/2000). Wellicht anticiperen farmabedrijven al op behandelingsmethoden. Zij doen dat in elk geval zeker met vele soorten antidepressiva, waarmee ze tegemoet komen aan de voorspelling van de Wereldgezondheidsorganisatie, dat depressie de komende eeuw volksziekte nummer één wordt. Verouderingsprocessen kunnen worden vertraagd en gestopt, de 'overgang' bij vrouwen uitgesteld met behulp van medicijnen. 'Het is prettiger om negentig te worden zonder rolstoel dan in een rolstoel. Plezierig oud

worden, daar is een markt voor', aldus een zegsman van Organon. 'Er komt steeds meer vraag naar producten die de quality of life verbeteren. De farmacie speelt daar op in.' (Trouw, 21/4/1999)

Ondertussen staan diverse ziekten op de nominatie te worden uitgebannen door middel van genterapie. Op dit moment bestaat nog grote weerstand bij therapieën die de menselijke kiembaan veranderen. Daarbij wordt niet alleen de constitutie van de behandelde enkeling, maar ook die van al zijn of haar nageslacht definitief gewijzigd. Maar wat is daar eigenlijk tegen? AIDS, malaria, Hepatitis B, suikerziekte, de ziekte van Huntington – een wereld waarin deze ziekten definitief zou zijn gebannen zal er toch veel vriendelijker uitzien? Hebben we goede redenen om ons ertegen te verzetten?

Begin, eind en midden van ons leven – ze worden steeds meer maakbaar. Hoever kunnen we in de constructie van de Nieuwe Mens gaan zonder dat we voor onszelf (de Oude Mens) een vreemde worden? Wat moeten we meenemen van de één naar de ander? Moeten we de Nieuwe Mens eigenlijk wel willen; is de Oude Mens met al zijn gebreken niet verkieslijker dan de Nieuwe met zijn onzekerheden? En wie bepaalt hoe de laatste er uit gaat zien? Wijzelf, de geneticus, een dictator? Zijn wij mensen er wel op gebouwd om onszelf te maken of is de natuur (of God) een wellicht meer onberekenbare, maar uiteindelijk betere Schepper dan wijzelf?

De wetenschapsjournalist Simon Rozendaal voerde eind 1999 in *Elsevier* een welsprekend 'pleidooi voor vertrouwen in de toekomst,' waarin hij de angst en weerstand tegen de opmars van de biotechniek probeerde weg te nemen. De vrees voor het 'Frankenstein-syndroom' (zie daarvoor de bijdrage in deze bundel van Patricia Pisters) is volgens hem ongegrond. Integendeel, we kunnen bij de technische ontwikkelingen ons voordeel doen. Rozendaal zet zijn artikel in met een ironisch portret van zowel de Oude als de Nieuwe Mens, klaarblijkelijk met de bedoeling dat we uiteindelijk toch voor de laatste kiezen.

'In het komende millennium, misschien al in de volgende eeuw, kunnen wij, voorzien van tekentafel en reageerbuis, eindelijk mensen maken zoals de Lieve Heer het bedoeld had. Mooi, gezond, gelukkig, goedgeluimd, sociaal, niet-agressief, niet-racistisch, niet-crimineel, beleefd, vriendelijk. Het enige wat we moeten doen is het strakke-billen-gen, het altijd-vrolijk-gen, het 120-jaar-oud-en-toch-nog-elke-dag-in-ijskoud-water-zwemmen-gen en al die andere goede genen ontdekken en in de Nieuwe Mens stoppen en het neuspeuter-gen, het xenofobie-gen, het zinloos-geweld-gen plus al die andere slechte genen eruit halen.'

Maar zijn beschrijving van de Oude Mens is tegelijk zo innemend en aandoenlijk, ja vertederend zelfs – zeker wanneer men hem vergelijkt met die van Houellebecq hierboven -, dat de lezer aarzelt, hem te volgen. Willen we de Oude Mens eigenlijk wel missen? Kunnen we ooit wel iemand anders willen?

'De Oude Mens (de schrijver van dit artikel, maar ook u, lezer) is gebrouwen uit een allegaartje van vlinders in de buik, lichaamssappen, een liefdevolle opvoeding plus een beschavingsoffensief van school, bedrijf, sportclub en overheid. Het ziet er soms aardig uit en af en toe is er een leuke uitschieter maar door de bank genomen doet de Oude Mens het niet bijster goed. Hij heeft vaker een gekneusde ziel dan hem lief is, is af en toe intens gelukkig maar dat duurt altijd minder lang dan gehoopt, boven de veertig groeien er weerzinwekkende haren uit zijn neus en oren en de Oude Mens heeft een onbedwingbare neiging om de boel te flessen en pepermintjes in de collectezaak te stoppen. Neen, dan De Nieuwe Mens. (*Elsevier*, 18/12/1999,15)

De portretten van de Nieuwe Mens zijn misschien aantrekkelijk en toch, we huiveren er voor. Is hij werkelijk wel de mens 'zoals onze Lieve Heer hem bedoeld heeft?' Hoever kunnen we gaan met zijn constructie zonder dat hij onherkenbaar wordt? Is de nieuwe mens een 'god', zoals Houellebecq schrijft of een monster? Maar tegelijkertijd:

als het werkelijk zo is dat we ervoor kunnen zorgen dat volgende generaties gezonder, sterker, intelligenter kunnen worden dan de onze, waarom – aldus de Britse ethicus Harris – het dan niet als een morele plicht beschouwen om aan de realisering van die toestand bij te dragen? Ook in andere omstandigheden verplichten we onszelf en elkaar er toch toe tot lijden verminderen en geluk te vermeerderen? Waarom in dit geval ook niet, als we dat in één klap voor alle volgende generaties – dus in de kiembaan - kunnen doen? (John Harris, *Clones, Genes, and Immortality*, 1999).

Ik besef dat ik vraagteken op vraagteken zet. Dat moet ook gebeuren, maar we kunnen het niet blijven doen. We moeten keuzes maken, of in elk geval – als we vinden dat we niet zoveel te kiezen hebben, omdat de technologie toch een Juggernaut-achtige dynamiek in zich draagt – ons afvragen of dat wat ons overkomt wel is wat we willen. Stel dat het zou kunnen - willen we maakbaar worden?

Een paar opmerkingen daarover tot slot:

1. willen we maakbaar *worden*? We moeten om te beginnen niet doen alsof we het al niet tot op zekere hoogte zijn. Cyborgs? We zijn het al. Hoeveel van ons zouden hier vandaag zitten, zonder de protheses, implantaten, transplantaten, of permanente medicaties, die ons op de been houden? De idee van het autonome subject die instrumenteel de beschikking zou hebben over technieken die hij naar believen gebruikt is een romantische, 19^e eeuwse illusie. Techniek is geen middel, maar is ons milieu, het is de lucht die wij ademen, de grond waarop wij staan, het brood dat wij eten.
2. Wij *zijn* al maakbaar en we leven nog. Sterker, we leven er goed - laat ik zeggen in elk geval: langer en comfortabeler - van. Dat besef zou al een boel koudwatervrees voor de moderne generatie GNR-technologie kunnen wegnemen. De conservatieve cultuurcritici die alleen maar – als een prins Charles - een pas op de plaats willen maken lijken op vliegtuigpassagiers die aan de piloot de opdracht geven de motor van het vliegtuig waarin ze zitten maar uit te schakelen omdat hij wel eens zou kunnen ontploffen.
3. Willen we *maakbaar* zijn? De impact van die vraag moeten we ook niet bagatelliseren met de tegenwerping dat we de stroomtrein ook overleefd hebben. Dat een techniekdiscussie nooit sec gevoerd lijkt te kunnen worden, maar altijd hinderlijk geflankeerd en doorkruist wordt door de utopie van Francis Bacon en de dystopie van Frankenstein is veelzeggend. In de techniek is de oude droom van de mensheid in het geding, te zijn als goden, het verzet tegen de eindigheid, de kwetsbaarheid, de hulpeloosheid, gevrijwaard van de grillen van het lot, onsterfelijk. In de huidige biotechniek verheft zich dit verlangen dat ons vanaf de Babylonische Eluma Elisj tot en met Joanne Rowling's Harry Potter begeleidt. De biotechnologie lijkt de onsterfelijkheid binnen bereik te brengen; al is het niet meer in de vorm van een levenselixers, maar van kloontechnieken. Ik denk dat we dit metafysische verlangen in de discussie helder moeten onderkennen, in de ogen moeten zien, om het vervolgens als irreëel en onwenselijk achter ons te moeten willen laten. De maakbaarheidsdiscussie kan alleen zuiver worden gevoerd als ze wordt ontzuurd, gedesacraliseerd, ontspoekt. We moeten de Steen der Wijzen niet willen zoeken. Meer nog, we zouden hem, net als in het verhaal van de magische kinderheld Harry Potter, als we hem ooit zouden vinden, moeten willen vernietigen. 'Maar dan gaan de mensen toch dood?' vraagt Harry Potter aan de wijze tovenaars Perkamentus. Die dan antwoordt: "Ze hebben voldoende levenselixer om hun zaken te regelen, maar dan gaan ze inderdaad dood, ja.' Perkamentus glimlachte bij het zien van Harry's verbijsterde gezicht. 'Zo'n jong iemand kan zich dat natuurlijk niet voorstellen, maar voor Nicolaas en Perenelle is het net alsof ze naar bed gaan na een heel, *heel* lange dag. Voor de goed geordende geest is de dood tenslotte gewoon het volgende grote avontuur. Eigenlijk was die Steen helemaal niet zo

fantastisch, weet je.' Perkamentus heeft gelijk: die maakbare mens, die kleine god, is ook helemaal niet zo fantastisch, weet je.

4. Een dergelijke ontvangerde, van zijn metafysische hypotheek bewust ontdane techniekdiscussie staat open voor morele beoordeling en politieke besluitvorming. Ook al kent het technologische proces zijn eigen dynamiek, het is niet autonoom. Onze rol van onafhankelijk autonoom subject is weliswaar een illusie, maar wij zijn nu ook weer geen willoos product van de techniek. Wij zijn haar partner. De verhouding mens - techniek is als een dans, waarbij soms niet duidelijk is wie van de beide danspartners leidt. Maar hij kan wel, als hij te wild wordt, geweigerd worden. We kunnen ons, zoals Bill Joy het voorstelt, in voorkomende gevallen 'onthouden'. We zouden tot een non-proliferatie van bepaalde GNR-technologieën kunnen besluiten, zoals we dat bij ABC-technologieën hebben gedaan.
5. Tenslotte. Willen we maakbaar zijn in de zin van: de Oude Mens inwisselen voor de Nieuwe? Als u het aan mij vraagt: neen, dank u. Een 'upgrading' van de Oude Mens zou mij welkom zijn, dat wel, maar een nieuwe versie, nou nee. Ik, ook ik wil graag langer en beter leven, en alles wat me daartoe in staat stelt is welkom. Maar niet tot elke prijs.

'Mens is een zachte machine,

een buigzaam zuiltje met gaatjes,

propvol tengere draadjes

en slangetjes die dienen'...

dichtte Leo Vroman over de cyborg die mens heet,

Ja waarvoor dient 'die zachte machine' eigenlijk?

Voor niets dan tederheid

en om warmer te zijn dan lucht.'

(Gedichten 1946 - 1984, 173v.)

In dat woord 'tederheid' ligt eigenlijk alles opgesloten wat een mens tot mens maakt. Dat hij afhankelijk en ontvankelijk is, kwetsbaar, eindig, hopeloos hulpeloos soms. We kunnen gerust gaan sleutelen aan onze zachte machine, we moeten dat ook nog veel

meer gaan doen. Om lijden te verminderen, geluk te vermeerderen. Dat gesleutel schaft de mens niet af. Pas wie de mens van het vermogen tot tederheid wil beroven, schaft hem af. Van die Mens, moet we, ook in een eventuele 'ge-upgrade'versie afblijven. Om met Vroman te eindigen:

Loop zachtjes om hen heen,
ga elders om hem wenen,
maar laat hem staan.

DE GEKLOONDE MENS, HET PARADIJS EN DE ENGEL MET HET ZWAARD

door

Frits de Lange

De discussie rondom het kloneren van mensen draagt onmiskenbaar religieuze trekjes. Geavanceerde moderne wetenschap en primitieve oerreligie ontmoeten elkaar rondom de magische celkern. Het gekloonde schaap Dolly, de eerste succesvolle vrucht van celkerntransplantatie, was in 1997 nog niet geboren in het Schotse Roslin of president Clinton sprak 'een ban' uit over het kloneren van mensen. Nooit zou er wat hem betreft overheidsgeld naar onderzoek in die richting mogen gaan. Een religieuze banvloek, maar dan in de vorm van een argument. Kloneren, aldus Clinton, bedreigt de uniciteit en daarmee de waardigheid van de mens. Clinton's ban werd gevolgd door die van de Raad van Europa en de Unesco. Ook de Franse president Chirac kwam met een ban en bracht de Groep van Zeven tot een publieke anti-kloonverklaring.

Het kloneren van menselijke individuen - de vermenigvuldiging van een volwassen individu met hetzelfde genetische programma - wordt met een categorisch neen afgewezen. Ook de publieke discussie die de Nederlandse overheid onder leiding van het Rathenau-instituut het afgelopen jaar organiseerde, resulteerde in de nagenoeg eensgezinde conclusie dat wij 'tegen het reproductief kloneren van mensen zijn, dat wil zeggen het gebruiken van kloneringstechnieken om een kloonmens te maken en geboren te laten worden'. Onze publieke moraal mag dan hopeloos verdeeld zijn, over het klonen mensen zijn we het blijkbaar eens. Het mag niet. Met de stilzwijgende eensgezindheid van de samenzwerende horde keren we ons tegen al te vrijmoedig knutselende wetenschappers of tegen individuen die het wagen de consensus te doorbreken. Met de Franse schrijver Michel Houellebecq (*Elementaire deeltjes*) en de Duitse filosoof Peter Sloterdijk (*Regels voor het mensenpark*), die beiden in elk geval de *denk*mogelijkheid van het klonen willen openhouden, gebeurt het zelfde als in de

Middeleeuwen met kettters: zij worden publiekelijk terechtgesteld. De ethische discussie over klonen lijkt een pendant te worden van de middeleeuwse godsdiensttwist.

Ethici en wetenschappers proberen het gesprek 'schoon' te houden, willen het zuiveren van irrationaliteiten en emoties buiten de deur houden. Zij willen niets weten van de science fiction van de *Boys from Brazil* of *Jurassic Park*, zij willen de namen van Frankenstein of Aldous Huxley niet horen, vinden het argument dat de mens nu 'voor God gaat spelen' een nietszeggend zwakgebod (een 'non-starter' zegt de Engelse ethicus John Harris) en pleiten voor een verzakelijking van de discussie. Ze willen het debat kanaliseren in analytische eenheden en de biologie, de ethiek, de religie en de kunst van elkaar gescheiden houden. Of het debat afkoelen met het bluswater van de wetenschappelijke scepsis: waar maakt men zich druk over, het klonen van mensen kàn nog niet, dient geen enkel praktisch nut en het lijkt er daarom niet op dat het ooit ingang in de praktijk zal vinden (Sander Becker, in *Trouw* 3/10/99). Maar het helpt ze niets. De primitieve huiver - *fascinans et tremendum* - die ons overvalt bij de idee van een identieke dubbelganger en die in de verbeelding van *Newsweek* en Hollywood breed wordt uitvergroot, het religieuze pathos van de publieke banverklaringen en de bijbehorende lynchtechnieken, ze duiden op de angst voor, maar ook op de geheime aantrekkingskracht van de *antropologische aardverschuiving* die in de idee van de gekloonde mens wordt aangekondigd. We kunnen de koele laboratoriumtechnieken uit Roslin niet beoordelen los van de culturele nachtmerries en dromen waarmee ze zijn omgeven. De ethicus kan met het eendimensionale plussen en minnen van de voor- en nadelen van het kloneren niet volstaan. Hij dient de onderhuidse dieptewerking van de zaak te onderkennen. Is de komende mensenkloon een nieuwe Adam, een andere mens, dan die God heeft geschapen? Is het lam Dolly de voorbode voor een nieuw Lam Gods?

Ik spreek gaandeweg bijbelse taal. Onze westerse ethiek wordt immers nog steeds gevoed door de bijbelse oermythe over sterfelijkheid, seksualiteit en individualiteit. Die drie termen markeren een mythisch coördinatenveld waarbinnen onze (ook seculiere) ethiek zich tot nog toe beweegt. Het leidt doorgaans een slapend bestaan in het vooronder van ons bewustzijn, maar wordt wakker geschud als er storm op komst lijkt. Het vindt zijn uitdrukking in het verhaal van Genesis, dat het verlangen levend houdt naar het paradijs, maar ons tegelijk duidelijk maakt dat het onervulbaar is. Dat verhaal vormt de culturele matrix waarbinnen de vraag naar het kloneren van mensen wordt gesteld, ook al geloven we niet meer in God.

Genesis verhaalt van het paradijs, waaruit we zijn verdreven. Engelen met flikkerende zwaarden weerhouden ons ervan om er weer binnen te treden (Genesis 3, 23). De herinnering aan een land waar de dood niet heerst (3,4; 3,19 - onsterfelijkheid), waar de moeite van het baren niet wordt gekend (3,16 - seksualiteit) en de ander geen vreemde van mij is maar een onbedreigend alter ego, 'been van mijn gebeente en vlees van mijn vlees' (2, 23 - individualiteit), blijft echter levend. Vandaar die merkwaardige ambivalentie als het om klonen van mensen gaat: het wenkend perspectief van het verloren paradijs en de onmogelijke terugkeer, de gekloonde mens als ideaal en als taboe, zij gaan hand in hand. Die dubbelzinnigheid wil ik wat nader in kaart brengen. Wat staat er antropologisch (of zo men wil zelfs: ontologisch) bij het kloneren op het spel?

Sterfelijkheid

Ik begin met *sterfelijkheid*. Ook de Franse president Chirac, zo zei ik al, veroordeelde het klonen van mensen. Maar hij deed dat niet, zoals zijn Amerikaanse ambtgenoot, uit naam van de menselijke uniciteit, maar omdat hier 'de waardigheid van mensen wordt ondermijnd door het scheppen van een verlangen om aan de dood te kunnen ontkomen.' Loze politieke retoriek? Ik denk dat de ophef over gentechnologie in het algemeen niet los moet worden zien van de menselijke zoektocht naar onsterfelijkheid. Het klonen belooft ons zekere vorm van onvergankelijkheid. Genen

zijn immers 'onsterfelijk'. Ze komen van onze vroegste menselijke voorouders, en die zijn weer afkomstig van erfelijk materiaal uit de eerste vormen van leven op aarde. Genen zijn 'overlevingsmachines', aldus Richard Dawkins in *The Selfish Gene* (1976). Zij zijn evolutionair toegerust om eeuwig te leven. Individuen zijn de toevallige verblijfplaats van genen, de biologische *niche* waar zij zichzelf kunnen kopiëren. Zo zijn wij zijn even voor een moment een 'plaats van God' (Achterberg). We vermengen ons unieke genetische combinatiepakket door seksuele voortplanting, en leveren slechts de helft van de genetische code van onze kinderen. Ons individuele genenpakket van 46 chromosomen zou echter door middel van de kloontechniek voor 100% door de eeuwen heen kunnen worden gecopieerd. Ook het gekloonde individu zal verouderen en sterven, maar het heeft een kopie van zichzelf achter de hand. Het individu zal de tijd weliswaar niet overwinnen, maar haar toch, mits het tijdig zorgt voor een lege eicel en een gastvrije baarmoeder, telkens weer te slim af zijn.

Nader bekeken lijkt de soort onsterfelijkheid die het klonen belooft echter nogal teleurstellend. Het probleem is immers dat - stel dat het allemaal lukt - niet 'ik' onvergankelijk wordt, maar mijn genen. En ik ben niet identiek aan mijn genen. Tot mijn identiteit behoren minstens ook mijn historische en culturele context. De tijd waarin ik leef en de mensen met wie ik verkeer bepalen mede het antwoord dat ik geef op de vraag wie ik ben. Daarom zal mijn kloon ook een *ander* zijn dan ik, ook al heeft hij of zij dezelfde genetische eigenschappen. Hij leeft in elk geval later en zal - alleen al vanwege het feit dat hij *mijn* kloon is, iets dat ik niet van mijzelf kan zeggen (ik ben hoogstens een kloon van iemand anders) - een *ander* zijn dan ik. Alleen radicale genetische *reductionisten* ('wij zijn niets anders dan het vehikel van onze genen') en *deterministen* ('mijn gedrag wordt bepaald door mijn genen') zullen geloven dat de gekloonde mens werkelijk tussen de vlammeende zwaarden van de cherubs door is geglipt en teruggekeerd is in het paradijs.

Kloneren verschaft ons niet de onsterfelijkheid. Maar, zou men kunnen zeggen, wel een surrogaat daarvan: er leeft iets van ons voort in onze kloon, 'iets', namelijk onze genen. Kloneren helpt niet om onze eeuwigheidsaspiraties te verwerkelijken. We blijven verdreven uit de paradijselijke hof. Maar er is wellicht een bescheidener gebruik van de mogelijkheid tot kloneren. 'Voortleven in' is voor veel mensen de enige reële vorm van onsterfelijkheid. Een kloon van een ongeneeslijk ziek kind of een verongelukte echtgenoot - een lichaamscel is al genoeg - vervangt het kind of de man zelf niet, maar leeft in de kloon toch niet - behalve een nieuw, uniek individu zelf - in zekere zin ook het kind of de man voort? De gevallen zijn dubbelzinnig, omdat de vraag is of de kloon toch niet veel belast worden met verwachtingen die hij niet kan waarmaken. De eis van de kantiaanse ethiek dat men een *ander* mens nooit alleen als middel, maar ook als doel in zichzelf moet bejegenen, krijgt hier geen helder, eenduidig antwoord. Maar moet men daarom het kloneren categorisch willen uitsluiten? Van de joodse ethicus rabbi Moshe Tendler las ik de uitspraak: 'Wijs me een jonge man die onvruchtbaar is, en waarvan de familie is uitgeroeid in de Holocaust, en die de laatste vormt in een genetische lijn en ik zou hem zeker klonen.' Er kunnen omstandigheden zijn, waarin kloneren niet bij voorbaat moet worden afgewezen. Al winnen we met kloneren de hemel niet, de techniek zou de hel van de menselijke conditie kunnen verzachten. We worden er niet onsterfelijk van, maar het leed van de sterfelijkheid - het leven buiten het paradijs - zou ermee getemperd kunnen worden.

Seksualiteit

Sterfelijkheid en *seksualiteit* - het tweede coördinatiepunt in de mythische matrix - zijn sterk met elkaar verbonden. 'Omdat we doodgaan hebben we seks', kan men zeggen. We geven in de vruchtbare periode van ons leven onze genen door aan volgende generaties, voordat ze met ons als stof vergaan. Seks is zolang de mensheid bestaat voor ons de enige vorm van voortplanting geweest. Het kloneren van mensen morrelt aan die antropologische grondstructuur die in de culturele constructies van huwelijk en gezin vorm heeft gekregen. Het maakt - we hebben het over celkerntransplantatie en niet over embryosplicing - ongeslachtelijke voortplanting mogelijk. Niet alleen is de

coïtus overbodig geworden (dat is zij ook al in IVF technieken), maar ook de noodzakelijke gezamenlijke genetische bijdrage van man en vrouw beide. De band tussen geslachtelijkheid en voortplanting wordt bij het kloneren helemaal doorgesneden. Volgens sommigen ligt in het kloneren daarmee de ultieme triomf van het feminisme besloten: mannen zijn volstrekt overbodig geworden. Voor lesbische auteurs is kloneren alleen al vanwege het rechtvaardigheidsargument dat nu eindelijk ook voor homoseksuele vrouwelijke paren voortplanting mogelijk wordt toe te juichen.

Onheilsprofeten beweren in dit verband dat het moderne individualisme hier zijn ultieme hoogtepunt bereikt: de mensenkloon is de mens die zichzelf geheel heeft herschapen naar het eigen beeld, *imago mei*. De kloon is het produkt van narcistische zelfcreatie.

Ook hier lijkt een tempering van de toon op zijn plaats. Wij scheppen door te kloneren geen goden, die zichzelf genoeg zijn. Dat is een misvatting. Een kloon heeft immers niet minder, maar nog meer ouders dan een kind dat via seks en een vader en moeder ter wereld gekomen is. Hij gekloonde kind heeft allereerst zijn genetische ouders, waarvan het een kloon is. Of beter: het heeft als (groot) vader en (groot)moeder de twee ouders van degene van wie het een kloon is. Dan is er nog een 'eicelmoeder' die de lege, van zijn kern ontdane eicel levert waarin het erfelijk materiaal van de donorcel wordt ingebracht en tenslotte - het kan weer iemand anders zijn - een draagmoeder, die de zwangerschap wil uitdragen. En dan is er tenslotte de leverancier van zijn genen zelf, die zijn of haar genetische code - misschien is een lichaamscel voldoende - overdraagt.

Wie als narcistisch individualist een kloon wil maken van zichzelf kan dus met zichzelf alleen niet toe, maar heeft vele anderen nodig. Niemand kan zichzelf op eigen houtje reproduceren. De angst dat (mannelijke) wetenschappers gaan beslissen wie zich voortplant is dan ook niet reëel, zolang voor elk kind een vrouw moet beslissen of zij het kind negen maanden wil uitdragen of niet. De moeite van het baren, de vloek van Genesis, blijft gehandhaafd. Het paradijs blijft gesloten, de hemel blijft toe. Maar weet het kloneren de pijn van de menselijke conditie dan op zijn minst wat te verzachten? Daar is op dit moment nog weinig over te zeggen. In elk geval zal het kloneren het leven nog wanordelijker maken dan het al is. De kloon heeft een hele familie, maar de verwantschapsverhoudingen worden er niet duidelijker op. Juristen kunnen hun borst alvast natmaken. Een kloon kan, net als het schaap Dolly, geboren worden met drie moeders en geen vader. Diep in onze menselijke identiteit is tot nog toe het besef verankerd dat we opgenomen zijn in een netwerk van horizontale en verticale familierelaties. We maken deel uit van een lijn van geslachten, en hebben ouders, ooms en tantes. Het klonen doorbreekt de traditionele horizontale verwantschapsstructuur, iets dat ook op donor- en IVF-technieken gebaseerde voortplantingstechnieken al doen. Daarnaast wordt nu ook de verticale lijn doorbroken. Degene wiens erfelijk materiaal wordt gekopieerd heet wel vader of moeder, maar is genetisch een tweelingbroer of -zus, maar dan één die eerder in de tijd is geboren. Een verticale tweeling. Je grootouders (als je tenminste niet al een kloon bent van een kloon) zijn je genetische ouders. Hier voltrekt zich een antropologische aardverschuiving waarvan we niet kunnen inschatten wat die teweeg zal brengen.

Brengt zij in plaats van de hemel dan de hel? Dat hangt natuurlijk af van de schaal waarop klonen - als het ooit een gangbare praktijk wordt - zal worden uitgevoerd. Als het een uitzondering blijft, is de schok misschien wel even groot, maar zijn de antropologische gevolgen niet revolutionair. Het epicentrum van het klonen blijft ver buiten de zich 'gewoon' voortplantende bewoonde wereld liggen. Zal het klonen dan marginaal blijven? Waarschijnlijk wel, juist omdat klonen een vorm is en blijft van ongeslachtelijke voortplanting. Er komt geen spannend *boy-meets-girl*, geen seks, geen God-zegene-de-greep meer aan ter pas. Klonen is net als IVF een zo klinische vorm van voortplanting, dat de meeste mensen er voor zullen blijven kiezen het via de natuurlijke, plezierigste weg te doen. De mens is nu eenmaal het meest sexy dier op aarde: vrouwen zijn bijna altijd vruchtbaar, mannen 'willen' bijna altijd - de kans is klein

dat seks en voortplanting ooit helemaal ontkoppeld zullen worden. En het plezier dat verliefde ouders boven de wieg beleven aan: 'het neusje is van jou', 'maar zij heeft mijn oortjes', zullen zij zich niet graag laten ontzeggen.

Het Vaticaan verzet zich in zijn beroep op de natuurlijke scheppingsorde het meest nadrukkelijk tegen de antropologische revolutie die zich met de komst van de mensenkloon aankondigt. Kloneren mag niet, aldus *Donum Vitae* (1987), omdat het in strijd is met de 'waardigheid zowel van de menselijke voortplanting als met de echtelijke eenwording'. Dat is een wonderlijk argument in het licht van de hoofdstroom van de christelijke traditie. De seksualiteit als angstaanjagende en fascinerende macht speelt in het westerse onderbewustzijn een donkere rol. Seksualiteit is belast met een zware metafysische hypotheek. In de seksualiteit manifesteert zich de macht van de zonde, zegt een traditie die vanaf Augustinus tot in onze cultuur doorloopt. De erfzonde plant zich via de ongecontroleerde geslachtsdrift voort en daarom moeten we de seks aan banden leggen. Je zou verwachten dat het Vaticaan daarom blij zou zijn met de mogelijkheid van ongeslachtelijke voortplanting. Als kloneren lukt, is er één belangrijke reden minder om seks te hebben, en dat is toch pure winst? Seks is in feite niet meer nodig. Waarom zo hechten aan wat door kerkvaders als bron van ellende, als duivels doorgeefluik van de zonde, werd beschouwd? De gedachte af dat we wellicht ooit zo maagdelijk weer ter wereld kunnen komen als Eva, de kloon van Adam, genomen uit de rib van haar man, 'been van mijn gebeente, vlees van mijn vlees' zou in ons toch een heilig verlangen moeten veroorzaken? Maar blijkbaar wil Rome niet dat wij omzien en terug verlangen naar de hof van Eden. Van de lasten en lusten van de seksuele voortplanting moeten we niet verlost willen worden. Welnu, het Vaticaan kan gerust zijn. Als kloneren mogelijk wordt dan zal het waarschijnlijk nooit een hoge vlucht nemen. 'Gewoon' je voortplanten is zo spannend en opwindend dat het veruit te prefereren blijft boven de cleane laboratoriumtechniek van het kloneren. De techniek zal misschien een uitkomst zijn voor kinderloze echtparen met een vurige kinderswens, zoals IVF dat nu al is, maar blijft een lijdensweg die niemand zal verkiezen als het ook anders kan. Het maakt ons niet tot goden, maar verzacht hoogstens de pijn van de menselijke conditie.

Individualiteit

Het kloneren rammelt aan de poorten van het paradijs van Genesis, het knaagt aan de pijlers van onze westerse identiteit. Het schudt ook aan de grondvesten van onze opvatting over - mijn derde punt - individualiteit. In het publieke verzet dat tegen klonen wordt aangetekend is dat argument, in het spoor van Clinton's ban, overheersend: de uniciteit van de mens wordt aangetast. De kloon is een identieke dubbelganger, een mens die niet zichzelf kan zijn, omdat hij altijd ook iemand anders is. De verwerkelijking van Rimbaud's 'Je est un Autre'. En daarmee een mens die in zijn waardigheid is aangetast. Want tot onze waardigheid behoort dat we onvergelijkbaar uniek zijn. Als God in de hof van Eden roept: 'Adam, waar zijt gij?' is er maar één die antwoorden kan, één die zich verbergen kan, en dat ben 'ik'.

Deze opvatting van individualiteit als verantwoordelijkheid die zich manifesteert in schuldbesef is typisch westers, door de joodse en christelijke traditie gevoed. Zowel de heroïek van de dichter die zijn eigen zonde mee in zijn graf wil nemen als het besef voor onszelf een last te zijn en het mystieke verlangen om aan onszelf te ontsnappen moeten we tegen deze achtergrond zien. In onze individualiteit ligt onze grandeur en onze misère besloten. Het kloneren lijkt door die opvatting van uniciteit een streep te trekken. We zijn als kloon nooit meer alleen. 'Adam waar zijt gij?' klinkt er. Uit de hof klinken er nu vele stemmen tegelijk: 'Hier ben ik!' 'En hier!' 'En hier ook!' Het zijn andere stemmen dan die van de verleidster Eva, de ander die een vreemdeling, een verraderlijke bedreiging voor me is geworden. Zij zijn mij eigen, vertrouwd als mijn eigen stem. Mijn kloon is pas echt mijn alter ego, vlees van mijn vlees, been van mijn gebeente. Vertrouwd gezelschap, dat mijn eenzaamheid opheft. Zouden we de engel met het vlamrende zwaard geen poets kunnen bakken? Wij zijn met zovelen, we zouden hem in verwarring kunnen brengen en achter zijn rug om terug kunnen glijpen in het paradijs.

Maar ook hier moeten al te wilde aspiraties worden getemperd. Ook de kloon, zeggen onderzoekers, zal een *alter* ego zijn en blijven, een mengeling van vreemdheid en vertrouwdheid. De mensenkloon niet meer een uniek individu? De meeste auteurs over de zaak wijzen de suggestie ferm van de hand. In de eerste plaats steekt hier, ze zeggen ze, het genetisch reductionisme weer de kop op. De individualiteit van een mens wordt echter, zo constateerden we al, slechts gedeeltelijk door genetische uniciteit bepaald. Wie ik ben en word, dat bepalen aanleg en omgeving, *nature* en *nurture* elk voor ongeveer de helft. De mens is dus meer dan zijn genen. De kloon van moeder Teresa zou waarschijnlijk geen non willen worden, de kloon van Elvis wellicht vals zingen. Jouw kloon is een ander mens. Wees gerust: *There will never be another you*. Onderzoekers wijzen er bovendien op dat klonen genetisch niet 100% identiek zijn, maar dat in de eicel waarin het erfelijk materiaal wordt ingebracht ook specifiek mitochondriaal DNA aanwezig is, dat elke kloon toch in zekere zien uniek zal maken. Zelfs eenëiige tweelingen, wèl perfecte genetische copieën van elkaar, zijn toch nog steeds unieke individuen? Wordt de waardigheid van de ene helft van een tweeling aangetast door het bestaan van de andere helft? Nou dan.

En toch. Het argument mag rationeel zijn afgebroken, ondergronds zet het zijn offensief door. Bijna elk artikel over klonen wordt vergezeld van een illustratie met tweelingen, dubbelgangers, spiegels. De angst voor de XEROX-mens (J. Rifkin) of, zoals in een eerder stadium van de discussie, de *carbon copy* mens (P. Ramsey), zit blijkbaar dieper en reikt ver terug in onze mythische verleden. Het verhaal van Kain en Abel, de *frères-ennemis*, is - een misschien al late - versie van een motief dat ons blijkbaar nog steeds diep in het bloed zit: de angst voor de dubbelganger. Hij kon in het Grieks eidolon worden genoemd, in Egypte Ka heten, genius in het Latijn, of rephaim in het Hebreeuws, maar in de godsdienstgeschiedenis was hij overal aanwezig. In onze hedendaagse literaire verbeelding speelt hij nog steeds een belangrijke rol (Dostojevski, Dr Jekyll/ Mr. Hyde). De dubbelganger is bedreigend, vreeswekkend en goddelijk tegelijk, een *double monstrueux*. Hij slaapt als wij wakker zijn en waakt als wij slapen. Pas na onze dood zijn wij van hem of haar bevrijd (vandaar dat godsdienstwetenschappers het geloof in de onsterfelijke ziel op het dubbelgangermotief terugvoeren). Hij kan onze engelbewaarder zijn, ons astraal lichaam, onze schaduw, maar ook onze kwade genius. Als hij ons niet kwaad gezind is, dan is hij ons op zijn minst vreemd, unheimisch. Wellicht dat die oerangst voor deze dubbelganger enerzijds het verzet voedt tegen de komst van de mensenkloon. 'He will never be another you', dus hoedt je voor hem. In science fiction series als 'X-files' zit er niet voor niets ook meestal angstaanjagend 'alien' - bloed in je kloon. Zelfs je bloedeigen kloon blijkt ten diepste toch weer een vreemde. Maar anderzijds verklaart het dubbelgangermotief ook de aantrekkingskracht van het kloneren: wie zal er ooit zo onbedreigend eigen met je zijn, zoveel deel van jezelf, zo innig nabij, als je kloon? De gekloonde dubbelganger als engelbewaarder, die je zal beschermen tegen de gevaren van het leven buiten het paradijs. Een zwaar leven, maar gelukkig, je staat er niet alleen voor.

De medische vooruitgang werpt ons weer terug op ons primitieve verleden. Het rumoer rondom het kloneren van mensen laat zich beter begrijpen als we het plaatsen in het licht van de oermythen van onze westerse cultuur over sterfelijkheid, seksualiteit en individualiteit. Zij verklaren de ambivalentie ervan, een mengsel van huiver en aantrekkingskracht. Het klonen van mensen roept het verboden verlangen op naar het verloren paradijs. We weten dat we met vuur spelen, door de mogelijkheid van het klonen van individuen te overwegen. Maar we doen het willens en wetens. Lukt het ons om daarmee het paradijs ter herwinnen? Neen. Maar is het dan 'voor God spelen'? Ja, maar we kunnen niet anders. In Genesis zegt de slang tegen de vrouw, die wil eten van de verboden vrucht: 'gij zult als God (*sicut deus*) zijn, kennende goed en kwaad'. (3,5) Met de mogelijkheid van klonen binnen handbereik leren we indringender dan ooit dat we, nadat we onze onschuld van den beginne verloren hebben, sindsdien eigenlijk nooit iets anders gedaan kunnen hebben dan 'voor God spelen'.

Dat lijkt me ook niet het echte punt: dat is nu eenmaal onze schepselmatige conditie als verdrevenen uit het paradijs en die hebben we voluit te aanvaarden. Niet *of* we voor God moeten spelen, maar *hoe*, dat is de echte vraag. Wetende van goed en kwaad moeten we het goede doen. Als het even kan voorlopig maar niet klonen dus, neig ik er dan toe te zeggen. Er zijn immers meer argumenten tegen aan te dragen, dan voor. Een van de belangrijkste ervan lijkt me te zijn dat kloneren vooralsnog onverantwoord hoge sociale, fysieke en psychische risico's voor het gekloonde kind met zich meebrengt. We leggen daarmee zo'n zware levenshypotheek op de kloon, dat we daar geen sterveling mee mogen willen belasten. En een sterveling, dat is en blijft de kloon, ook al maken sommigen van hem een kleine god.

* lezing voor de Thomas More-academie in het kader van de reeks *De Nieuwe Mens. Maakbaarheid van lijf en leven*.